

Ενδεικτικό σενάριο για τη διδασκαλία δύο πολύσημων μορφημάτων: *μετα-*, *νεο-*

Στη συνέχεια, προτείνεται ένα ενδεικτικό σενάριο διδακτικής προσέγγισης των μορφημάτων *μετα-* και *νεο-*, που μπορεί να εφαρμοστεί ως ευέλικτη διδακτική δραστηριότητα στο πλαίσιο της διδασκαλίας της ελληνικής ως μητρικής. Η δραστηριότητα περιλαμβάνει την αναζήτηση στην ηλεκτρονική έκδοχή του *ΛΚΝ* και σε σώματα κειμένων, με σκοπό τη διερευνητική προσέγγιση των σημασιών και των χρήσεων των σχηματιστικών στοιχείων από μέρους των μαθητών. Μπορεί να απευθυνθεί σε μαθητές της τρίτης γυμνασίου ή του λυκείου, γιατί είναι συμβατή με το επίπεδο της ωριμότητας που κατέχουν ως προς την κατανόηση και τον χειρισμό της μητρικής τους γλώσσας.

Επιλέχθηκαν τα δύο αυτά συστατικά, *μετα-* και *νεο-*, επειδή παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τους εξής λόγους: α) έχουν αρκετά μεγάλη συχνότητα εμφάνισης ως συστατικά σχηματισμού λέξεων, β) η παραγωγικότητά τους είναι αυξημένη, τουλάχιστον για συγκεκριμένες σημασίες τους, γ) εμφανίζουν πολυσημία.

Το σενάριο που προτείνεται στη συνέχεια μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου και για τα δύο συστατικά, *μετα-* και *νεο-*. Επισημαίνονται στην πορεία τα σημεία όπου οι ανάγκες εξειδικεύονται.

1^ο Βήμα

Στόχος του πρώτου βήματος για τη διδακτική προσέγγιση του στοιχείου *μετα-* ή του στοιχείου *νεο-* είναι να κατανοήσουν οι μαθητές την πολυσημία των μορφημάτων. Σε πρώτη φάση, μας ενδιαφέρει να αρχίσει να γίνεται περισσότερο ενσυνείδητη η διαισθητική γνώση που κατέχουν σχετικά με τη συνεισφορά κάθε συστατικού στη σημασία των λέξεων που σχηματίζει. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού συνίσταται στο να τους οδηγήσει με τους κατάλληλους διδακτικούς χειρισμούς να συμπεράνουν, μέσα από την επεξεργασία δεδομένων, ότι το καθένα από τα παραπάνω μορφήματα είναι φορέας διαφορετικών σημασιών, οι οποίες δεν είναι τυχαίες. Τα δεδομένα που θα επεξεργαστούν είναι σύνθετες λέξεις με το *μετα-* ή το *νεο-*, ενταγμένες σε συμφραστικό πλαίσιο.

Συγκεκριμένα, ο δάσκαλος φέρνει σε επαφή τους μαθητές με αποσπάσματα αυθεντικών κειμένων, στα οποία εμπεριέχονται λέξεις που σχηματίζονται με κάποιο από τα δύο συστατικά. Οι λέξεις αυτές θα πρέπει να είναι σημασιακά αναλύσιμες και το δεύτερο συστατικό τους, στην ουσία η βάση σχηματισμού τους, να μην αποτελεί

εξαιρετικά σπάνια ή δύσχρηστη λέξη, που πιθανώς θα είναι άγνωστη στους περισσότερους μαθητές. Οι μαθητές καλούνται να προσδιορίσουν τη σημασία των λέξεων στο συμφραστικό πλαίσιο όπου εμφανίζονται και στη συνέχεια να προσπαθήσουν να συμπεράνουν το σημασιακό ρόλο του πρώτου συστατικού. Σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι να οδηγηθούν οι μαθητές, μέσα από τη διερεύνηση της ίδιας της γνώσης που κατέχουν για τη μητρική τους γλώσσα, στην κατανόηση της πολυσημίας των μορφημάτων *μετα-* και *νεο-*. Γι' αυτό και τα αποσπάσματα πρέπει να επιλεγούν προσεχτικά, ώστε οι λέξεις που περιλαμβάνουν να είναι αντιπροσωπευτικές της πολυσημίας των μορφημάτων.

Ο δάσκαλος μπορεί εύκολα να συγκεντρώσει το υλικό του μέσα από πηγές που είναι διαθέσιμες στο διαδίκτυο και συγκεκριμένα από τα υπάρχοντα στο διαδίκτυο σώματα κειμένων της ελληνικής (τα σώματα κειμένων του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/index.html και του Ινστιτούτου Επεξεργασίας Λόγου <http://hnc.ilsp.gr/>) και από τις ηλεκτρονικές εκδόσεις ελληνικών εφημερίδων. Οι περισσότερες ελληνικές εφημερίδες διαθέτουν και ηλεκτρονική έκδοση και μέσα από τις ηλεκτρονικές σελίδες ορισμένων από αυτές μπορεί κανείς να αναζητήσει αποθηκευμένα κείμενα, που εμπεριέχουν συγκεκριμένες λέξεις ή τμήματα λέξεων.

Η αξιοποίηση των δημοσιευμάτων στον τύπο ως δειγμάτων αυθεντικού (γραπτού) λόγου προκύπτει καταρχάς για πρακτικούς λόγους, επειδή τα κείμενα αυτά είναι εύκολα προσβάσιμα και επιπλέον τα τελευταία χρόνια διαθέσιμα και σε ηλεκτρονική μορφή. Υπάρχουν όμως και πιο ουσιαστικοί λόγοι να προτιμηθούν τα δημοσιευμένα στον τύπο κείμενα. Τα δημοσιογραφικά κείμενα παρουσιάζουν ποικιλία ύφους, περιεχομένου και λεξιλογίου, εφόσον ανήκουν σε διαφορετικά είδη λόγου (ρεπορτάζ, χρονογράφημα, συνέντευξη, άρθρο, επιφυλλίδα κ.ά.). Επομένως, ο δημοσιογραφικός λόγος στο σύνολό του κάνει χρήση και του γενικού και εν μέρει των ειδικών λεξιλογίων και είναι αντιπροσωπευτικός διαφορετικών χρήσεων των λέξεων.

2^ο Βήμα

Στο πρώτο βήμα της προτεινόμενης διδακτικής δραστηριότητας οι μαθητές δεν συμβουλευονται λεξικό, επειδή το ζητούμενο είναι, με τη βοήθεια του δασκάλου, να

ανασύρουν στην επιφάνεια ένα μέρος της γνώσης που κατέχουν ήδη για τη μητρική τους γλώσσα και να αξιοποιήσουν το γλωσσικό τους κριτήριο. Το λεξικό εισάγεται στο δεύτερο βήμα της δραστηριότητας. Οι μαθητές θα ανατρέξουν στα ερμηνεύματα του ΛΚΝ, για να διασταυρώσουν τις υποθέσεις τους για τις σημασίες των μορφημάτων με όσα καταγράφονται στα σχετικά λήμματα του λεξικού και στα λήμματα των λέξεων που έχουν συναντήσει στα κείμενα (εφόσον οι λέξεις αυτές είναι καταγεγραμμένες στο λεξικό). Με τον τρόπο αυτό, η αναζήτηση στο λεξικό μετατρέπεται σε στοχοθετημένη διαδικασία, εφόσον για τους μαθητές υπάρχει το κίνητρο να ελέγξουν τις υποθέσεις που διατύπωσαν ήδη, πράγμα που δίνει νόημα και ενδιαφέρον στη διαδικασία αυτή.

Προτείνεται να αξιοποιηθεί η ηλεκτρονική έκδοση του ΛΚΝ ως εξής:

α) Στη φόρμα σύνθετης αναζήτησης στο ΛΚΝ οι μαθητές δίνουν την εντολή να προβληθούν όλα τα λήμματα που αρχίζουν από «νεο» ή «μετα» πληκτρολογώντας αντίστοιχα «νεο*» ή «μετα*» στο πεδίο *Τύπος Λήμματος*. Αντιγράφουν τις λέξεις που προβάλλονται στα αποτελέσματα της αναζήτησης σε ένα αρχείο κειμένου (χωρίς τα ερμηνεύματα του λεξικού). Στη συνέχεια, καλούνται να βασιστούν στο γλωσσικό τους κριτήριο και να διαγράψουν τις λέξεις στην αρχή των οποίων απλώς υπάρχει η τυχαία ακολουθία «μετα» και «νεο». Ανάμεσα στις λέξεις που πράγματι εμπεριέχουν το συστατικό *μετα-*, ενδεχομένως θα απορρίψουν και ορισμένες από αυτές που δεν είναι πια αναλύσιμες. Στην περίπτωση αυτή, ο δάσκαλος χρειάζεται να εξηγήσει ότι το συστατικό αυτό είναι μέρος της μορφής της λέξης, αλλά δεν είναι φορέας ιδιαίτερης σημασίας, και ότι η σημασία των λέξεων αυτών, όπως και πολλών άλλων, δε συνάγεται από τα μέρη στα οποία μπορούν να αναλυθούν μορφολογικά. Οι μαθητές μπορούν ανά πάσα στιγμή να συμβουλευτούν το ερμηνευτικό ή το ετυμολογικό μέρος των λημμάτων, για να λύσουν τις απορίες τους.

β) Στην επόμενη φάση, αφού έχουν συγκεντρώσει μόνο τις λέξεις που εμπεριέχουν τα συστατικά τα συστατικά *μετα-* και *νεο-*, απορρίπτουν αυτές στα οποία δεν μπορεί να αποδοθεί σημασία και τέλος κρατούν μόνο τις λέξεις στο πλαίσιο των οποίων θεωρούν ότι τα συστατικά είναι φορείς διακριτής σημασίας. Αφού έχουν συγκροτήσει έναν κατάλογο με τις αναλύσιμες λέξεις που σχηματίζονται με ένα από τα δύο συστατικά, καλούνται να τις χωρίσουν σε ομάδες (αν κριθεί απαραίτητο και σε υποομάδες), με κριτήριο τη σημασία που έχει στο πλαίσιο αυτών το α' συστατικό τους. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν ως οδηγό σε αυτή την ομαδοποίηση τις σημασίες που καταγράφει το ΛΚΝ στα λήμματα *μετα-* και *νεο-*, μπορούν ακόμη να

εισηγηθούν ως επιπρόσθετο κριτήριο ομαδοποίησης, αν το κρίνουν απαραίτητο, κάποιες σημασιακές αποχρώσεις που παρατηρούν στις επιμέρους εμφανίσεις των μορφημάτων ή να καταγράψουν και νέες σημασίες, εκτός από αυτές που καταγράφονται στο λεξικό, στηριγμένοι στα δεδομένα από τα κείμενα των εφημερίδων ή από τα λήμματα του λεξικού. Για παράδειγμα, στο παρακάτω απόσπασμα εμφανίζεται η λέξη *νεοκρατία* “η εξουσία των νέων”.

«Ο φασισμός ήταν ο πρώτος που καλλιέργησε τη λατρεία της νεότητας και τώρα έρχεται να το κάνει η κερδοσκοπική κοινωνία μας» επισημαίνει ο Ντεμπραί στο «Λε Πουέν». «Δεν εγκωμιάζω τη γεροντοκρατία του τύπου της Σοβιετικής Ένωσης του 1970 ή της Αυστροουγγαρίας του 1914. Αρνούμαι όμως και να κλείσω τα μάτια μπροστά στη νεοκρατία! Γιατί να μην προσπαθήσουμε να γίνουμε ενήλικοι;». ΤΑ ΝΕΑ, 19-10-2004, Σελ.: Ν60, Κωδικός άρθρου: Α18068Ν601, ID:437801

Εφόσον επαρκέσει ο διδακτικός χρόνος, μπορούν στο 2^ο βήμα να αξιοποιήσουν, όχι μόνο τα λήμματα του ΛΚΝ, αλλά και του *Αντίστροφου Λεξικού της Νέας Ελληνικής (ΑΛΝΕ)*. Αυτό θα καταστήσει τη διαδικασία περισσότερο απαιτητική από άποψη χρόνου, επειδή το λημματολόγιο του ΑΛΝΕ είναι πολύ πιο πλούσιο, περιλαμβάνει πολλούς ευκαιριακούς σχηματισμούς, ειδικούς όρους και λογοτεχνικούς νεολογισμούς και επιπλέον τα λήμματά του δεν περιλαμβάνουν ερμηνεύματα.

Εναλλακτικά, για συντόμευση του απαιτούμενου διδακτικού χρόνου, μπορεί να παρακαμφθεί η α' φάση του 2^{ου} βήματος ή μέρος αυτής. Ο δάσκαλος μπορεί να έχει ετοιμάσει ένα κατάλογο λέξεων με βάση το ΛΚΝ και το ΑΛΝΕ, στον οποίο θα κρατήσει μόνο τις αναλύσιμες λέξεις και ορισμένες μόνο από τις μη αναλύσιμες.

3^ο Βήμα (αναζήτηση στα σώματα κειμένων για πληρέστερη κατανόηση της σημασίας των παράγωγων λέξεων με τα νεο-και μετα-)

Το 3^ο βήμα περιλαμβάνει την αναζήτηση στα διαθέσιμα στο διαδίκτυο ελληνικά σώματα κειμένων, με σκοπό τη διερεύνηση της σημασίας λέξεων που σχηματίζονται με τα στοιχεία *μετα-* ή *νεο-* οι οποίες δεν λημματογραφούνται στο ΛΚΝ, εμφανίζονται όμως στα κείμενα που έχουν δοθεί στους μαθητές ή στο λημματολόγιο του ΑΛΝΕ. Στους μαθητές ανατίθεται το καθήκον να συντάξουν οι ίδιοι ερμηνεύματα για τις λέξεις αυτές, βασισμένοι στα ευρήματα που εμφανίζονται στα σώματα κειμένων.

Για παράδειγμα, αναζητήθηκαν τα λήμματα μετακύλιση (στο ΑΛΝΕ ορθογραφείται μετακύληση) και νεοφασισμός, τα οποία δε λημματογραφούνται από το ΛΚΝ, στα σώματα κειμένων του Ινστιτούτου Επεξεργασίας Λόγου (Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας, ΕΘΕΓ). Στη συνέχεια, παρατίθενται τα αποσπάσματα που προβλήθηκαν στα αποτελέσματα της αναζήτησης. Τα αποτελέσματα είναι περιορισμένα, γιατί η μηχανή αναζήτησης δίνει πλήρη αποτελέσματα μόνο σε συνδρομητές.

Α. Για το λήμμα νεοφασισμός:

- 1 Η ιδιαίτερη ευαισθησία των Γερμανών για τη νέα άνοιξη που γνωρίζει ο νεοφασισμός έχει ασφαλώς την αφετηρία της στις ιστορικές μνήμες ενός λαού που κρίθηκε συλλήβδην υπεύθυνος για τις ναζιστικές θηριωδίες.
- 2 Όμως, με τέτοιες «θεωρίες» δεν ενισχύεται ο ρατσισμός και νεοφασισμός; ρωτάει ο Θ. Μαργαρίτης, στέλεχος του Συνασπισμού, που είχε την «τύχη» να παρακολουθήσει τη θεόπνευστη ομιλία του κ. υποψηφίου στο κανάλι ΤΗΛΕ - ΤΩΡΑ.
- 3 Οι περισσότεροι ομιλητές αναφέρθηκαν αναλυτικά στον κίνδυνο του ρατσισμού αλλά και του νεοφασισμού που αναβιώνει στην Ευρώπη.
- 4 Για λόγους "κόστους" επέτρεψε να υπάρχει σύγχυση, εντός και εκτός συνόρων, μεταξύ κράτους και ακραίων ανεύθυνων: συνταξιούχων κάθε λογής, εφοπλιστών, δικηγόρων, κληρικών, επαγγελματιών του εθνικισμού, πατρώνων του ελληνισμού της Διασποράς, δωσίλογων παντός χουντισμού και νεοφασισμού και των εξυπηρετικών τους δημοσιογράφων.
- 5 Ας ελπίσουμε ότι, επιτέλους, θα μπει βαθιά το νυστέρι ως το κόκαλο, για να απομονωθούν και εξουδετερωθούν τα καρκινώματα της διαφθοράς και του νεοφασισμού από το σώμα της ΕΛ.ΑΣ.
- 6 Τότε, υπό την επίδραση των φόβων και της ψύχωσης για ασφάλεια που αυτοί τροφοδοτούν, θα μπορούσε να ανοίξει ο δρόμος για μορφές αυταρχικού λαϊκισμού ή και για ένα νεοφασισμό, ένα νεοολοκληρωτισμό στην ίδια την καρδιά της Ευρώπης, αν αυτή δεν αντιδράσει έγκαιρα.
- 7 Ο Μπάρι Λέβινσον, ο σκηνοθέτης, έχει πει ότι "μας κάνει να δούμε την ιδέα της σεξουαλικής παρενόχλησης με άλλα μάτια", ενώ ο Κράιτον έχει επικρίνει έντονα τον "νεοφασισμό" που έχει επιφέρει στον χώρο της εργασίας η πολιτική ευπρέπεια.

B. Για το λήμμα μετακύλιση (ορθογράφηση ΕΘΕΓ)

- 1 Ο Κοινωνικός Διάλογος δεν είναι μια διαδικασία μετακύλισης του κόστους ή του οφέλους προς την μια ή την άλλη πλευρά.
- 2 Τρίτον, για τους καταναλωτές, οι οποίοι επιβαρύνονται με τα υψηλότερα επιτόκια στις πιστωτικές κάρτες, στις αγορές των καταναλωτικών αγαθών και που τελικά θα είναι οι αποδέκτες της μετακύλισης του αυξημένου κόστους στα προϊόντα.
- 3 Οι τράπεζες που βρέθηκαν γυμνές από ρευστότητα και αναγκάστηκαν να δανεισθούν με τριψήφια επιτόκια από την διατραπεζική αγορά κ.λπ. και να καταβάλλουν υψηλές αποδόσεις στα ρέπος κ.λπ.) και οι επιχειρήσεις που στην περίοδο της κρίσης δανείστηκαν με υψηλά επιτόκια και στους επόμενους μήνες θα προμηθεύονται ακριβότερο το χρήμα και γ) οι καταναλωτές που θα είναι οι τελικοί αποδέκτες της μετακύλισης του αυξημένου κόστους στα προϊόντα.
- 4 Ότι η σήμερα επιχειρούμενη νέα τεχνητή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της υποτίμησης της δραχμής (που θα την πληρώσουν, πάλι, τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα των μισθωτών, ημερομίσθιων και συνταξιούχων που δεν έχουν καμιά δυνατότητα μετακύλισης της υποτίμησης) ήταν η μοναδική επιλογή, στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, που μπορούσε να κάνει η οικονομική ελίτ.
- 5 Μιλά ο πρόεδρος του Ε Τμήματος του ΣτΕ, Μιχ. Δεκλερής, ο οποίος βρέθηκε γι' άλλη μια φορά μεταξύ των πυρών, μετά το πρόσφατο μπλακ - άουτ που βύθισε ολόκληρη την Αττική στο σκοτάδι και στάθηκε η αφορμή για ν' αρχίσει ένα παιχνίδι μετακύλισης ευθυνών:
- 6 Η ανάγκη μετακύλισης μέρους της δαπάνης από τα νοσοκομεία στα ασφαλιστικά ταμεία και από αυτά στους ασφαλισμένους είναι πια ορατή.
- 7 Τίθεται λοιπόν το ερώτημα "γιατί κάναμε όλες αυτές τις γαλιφιές, τις φιγούρες, τις άσκοπες μετακυλίσεις;"
- 8 Δεν σημαίνει ούτε μετακύλιση ευθυνών ούτε διαιώνιση της αδράνειας.
- 9 Υπενθυμίζεται ότι προχθές ο υφυπουργός δέχθηκε στο γραφείο του τους εκπροσώπους των εταιρειών εμπορίας πετρελαιοειδών, προκειμένου να διασφαλίσει την αυτόματη μετακύλιση στην κατανάλωση των μειώσεων των χονδρικών τιμών.

Γενική πρόθεση που διατρέχει τα επιμέρους βήματα του προτεινόμενου σεναρίου είναι να αποφευχθούν ασκήσεις μηχανιστικού τύπου, που ειδικά στη διδασκαλία μιας

γλώσσας ως μητρικής έχουν αποδεδειγμένα αποτύχει. Επιδιώκεται η διερεύνηση της φύσης και της σημασίας των λέξεων και των μορφημάτων μέσα από τη χρήση πηγών αυθεντικού λόγου και μέσα από τη δημιουργική αξιοποίηση λεξικού. Στόχος είναι να ανασυρθεί στην επιφάνεια η γνώση που οι μαθητές κατέχουν διαισθητικά και να κατακτηθεί πληρέστερη γνώση για στοιχεία της μητρικής γλώσσας μέσα από διερευνητικού τύπου δραστηριότητες. Το σενάριο είναι αρθρωτό, δηλαδή αποτελείται από επιμέρους βήματα, που διαθέτουν σχετική αυτονομία, ώστε να μπορεί να προσαρμοστεί ανάλογα με το διδακτικό χρόνο που είναι διαθέσιμος.